

Magnus Breder Birkenes og Jürg Fleischer

Intetkjønn med referanse til personer

To ulike normeringstradisjoner i nynorsk og tysk¹

1 Innledning

I germanske språk kan et pronomen i intetkjønn referere til to eller flere personer av forskjellig kjønn. Det dreier seg her om en kongruensstrategi som av Corbett (2006:243–253) omtales som "gender resolution",² dvs. at en regel eller et sett regler avgjør hvilket kjønn en bøyningsform som viser tilbake på to eller flere entiteter av ulikt kjønn skal stå i. Formålet med en slik regel er å løse en potensiell kongruenskonflikt. "Gender resolution" i intetkjønn er i dag særlig utbredt i islandsk og færøysk. I det følgende eksempelet hentet fra

¹ Bakgrunnen for artikkelen er et forskningsprosjekt om utviklingen av kongruenssystemer i fire indoeuropeiske språk, ved Philipps-Universität Marburg i Tyskland (prosjekttittel: Diachrone Entwicklung von Kongruenzsystemen in vier indogermanischen Sprachen). Forskningsprosjektet ledes av Jürg Fleischer, Elisabeth Rieken og Paul Widmer og er finansiert av Deutsche Forschungsgemeinschaft DFG (RI 1730/4-1). Vi vil gjerne takke medarbeiderne på prosjektet og dessuten Kristine Breder, Hans-Olav Enger, Helge Sandøy, Elisabeth Solberg og Arne Torp for nyttige innspill til artikkelen.

² I mangel av et bedre avløsningsord på norsk vil vi holde oss til Corbetts begrep "gender resolution" gjennom artikkelen (jf. Corbett 1991; 2006).

Halldór Laxness' roman *Atómstöðin* viser formene *þau* (N.PL.), *bæði* (N.PL.), *hvort* (N.SG.) og *annað* (N.SG.) enten tilbake på begge eller én av nominalfrasene *stúlkan* (F.SG.) 'jenta' og *pilturinn* (M.SG.) 'gutten':

- (1) 1 a) Brauðsalan var opin, stúlkan fyrir innan disk, pilturinn fyrir framan, **þau** (n.pl.) [...] tóku ekki eftir þegar ég bauð gott kvöld (Laxness 2012:49)
- b) Brødbutikken var åpen, piken bak disken, den unge mannen foran, **de** (m./f./n.pl.) la ikke merke til at jeg sa god kveld (Laxness 1966:35)
- 2 a) Híngaðtil höfðu **bæði** (n.pl.) verið alvarleg, nú var **þeim** (n.pl.) altíeinu skemt, horfðu **hvort** (n.sg.) framaní **annað** (n.sg.) og hlógu. (Laxness 2012:51)
- b) Hittil hadde de vært alvorlige **begge** (m./f./n.pl.), men nå moret **de** (m./f./n.pl.) seg plutselig, så på **hverandre** (recp.) og lo. (Laxness 1966:37)

Hvilken kongruensform man skal velge i et tilfelle som (1), er et spørsmål som særlig stiller seg i språk med rik bøyningsmorfologi. I det konkrete eksempelet tilsvarende *þau* som intetkjønnsform ingen av de to kjønnene i nominalfrasene den viser tilbake på (*stúlkan* eller *pilturinn*). Dette er derfor et eksempel på det Corbett kaller "syntactic gender resolution", i motsetning til "semantic gender resolution" der for eksempel semantiske faktorer som animathet kan overstyre morfologisk genus. Corbett (1991:283) setter opp følgende regler for islandsk:

1. hvis alle ledd er hankjønn, brukes hankjønn
2. hvis alle ledd er hunkjønn, brukes hunkjønn
3. ellers brukes intetkjønn

I den norske oversettelsen av Laxness-romanen gjengis nøytrumsformene med former som ikke lenger bøyes i kjønn (heretter kun glossert som RECP. for "reciprocal"). Her gjør altså en mangel på morfologiske distinksjoner "gender resolution"-reglene ovenfor overflødige. Et liknende tilfelle som i norsk finner vi interessant nok også i et språk som tysk, som etter islandsk og færøysk er det germanske språket med mest bevart bøyingsmorfologi. Her oversettes de islandske formene med hhv. *sie* 'de', *beide* 'begge' og *einander* 'hverandre', alle uten noen form for kjønnsbøyning (jf. Laxness 2011:40–41).

Samtidig finnes det klare paralleller til de islandske formene i norske og tyske dialekter og på eldre språktrinn, selv om bruken rett nok

er mer innskrenket enn i islandsk grunnet tap av genusdistinksjoner i flertall. Islandsk på den ene siden og norsk og tysk på den andre har altså åpenbart gått forskjellige veier hva gjelder disse kongruensreglene. I islandsk er kongruens i intetkjønn en del av standardspråket, i norsk (nynorsk og bokmål) og tysk (høytysk) er dette ikke tilfellet. I denne artikkelen ønsker vi å vise at dette ikke bare skyldes en ren intern morfologisk utvikling, men at også eksterne årsaker, som preskriptivisme og språkkontakt, spiller en rolle. Et sentralt spørsmål vil dermed være: hva skjedde på veien til de moderne standardspråkene? Normeringen av tysk og norsk på 16-, 17- og 1800-tallet forløp særdeles ulikt, men resultatet ser ut til å ha vært likt hva angår temaet for denne artikkelen, nemlig at intetkjønnsregelen ble ekskludert eller i det minste forsvant fra standardspråket.

Artikkelen er bygd opp på følgende måte: Først tar vi for oss intetkjønnsregelen slik vi kjenner den fra eldre germanske språk og fra eldre språktrinn av tysk og norsk. I hoveddelen går vi så gjennom grammatikker fra det 17. til det 20. århundre på jakt etter stemplende karakteristikk eller beskrivelser som bringer oss nærmere en forklaring på hvorfor konstruksjonen ikke ble en del av de moderne standardspråkene tysk og nynorsk. Til slutt forsøker vi å se resultatene i lys av de ulike normeringstradisjonene i Norge og i de tyskspråklige landene.

2 "Gender resolution" i germanske språk

"Gender resolution" i intetkjønn ser ut til å ha vært en innovasjon i germansk: I andre indoeuropeiske språk vil hankjønn være vanlig i en tilsvarende kontekst (jf. Corbett 1991:279–280). De første eksemplene på kongruens i intetkjønn flertall finnes allerede i gotisk og med Askedal (1973) foreligger en utførlig behandling av fenomenet i germansk og spesielt tysk. At det dreier seg om et gammelt, germansk fenomen, fremgår av de følgende eksemplene fra gotisk, gammelhøytysk og nyislandsk.³ For å sørge for bedre sammenliknbarhet mellom

³ Den eldste norrøne bibeloversettelsen, *Stjórn*, omfatter kun første del av det gamle testamentet (fra 1. Mosebok til 2. Kongebok). Da det ikke finnes noen oversettelse til mellomnorsk, så vi oss nødt til å la den eldste nytestamentlige bibeloversettelsen til islandsk av Oddur Gottskálksson fra 1540 representere nynorsk snarere enn den danske bibeloversettelsen fra 1550 (Christian III's bibel). Vi er oss selvfølgelig bevisst problematikken i dette.

språkene, har vi valgt oversettelser av det samme bibelverset (Luk 1,5–6) i den eldste tilgjengelige versjonen:

- (2) 1 was in dagam Herodes piudanis Iudaias gudja namin Zakarias, usafar<am> Abijins, jah qeins is us dauhtrum Aharons, jah namo izos Aileisabaiþ. wesunuh þan **garaihta** (n.pl.) **ba** (n.pl.) in andwairþja gudiþ [...] (Gotisk Bibel, 85)
- 2 uuas in tagun herodes thes cuninges Iudeno sumer biscof namen zacharias fon themo uuehsale abiasen inti quena imo fon aarones tohterun inti ira namo uuas elisabeth. **siu** (n.pl.) uuaron **rehtiu** (n.pl.) **beidu** (n.pl.) fora gote [...] (Tatian 25,29–26,3)
- 3 A dogū Herodis konungs i Judea / var sa keñimadr er Zacharias er nefndr af stiettū Abia / & hñs husfru var af Dætrū Aaron's / su er hiet Elizabeth / eñ **þau** (n.pl.) voru **bædi** (n.pl.) **riettlat** (n.pl.) fyrer gudi (Nýja testamenti Odds Gottskálkssonar, 149 blaðsíða [143])
 'I Herodes' dager, konge av Judea, var det en prest som het Sakarias av slekten Abia. Og hans kone var av Arons døtre og het Elisabet. Og de var begge rettferdige for Gud [...]'

I (2)1–3 står både personlig pronomen, ubestemt pronomen og predikativt adjektiv i intetkjønn flertall. Siden disse viser tilbake både på Sakarias og Elisabet, er kun regel 3 ovenfor mulig.

Som eksempel (1) i innledningen viste, finnes det "gender resolution"-former både i intetkjønn flertall og intetkjønn entall i moderne islandsk. I gotisk og gammelhøytysk er riktignok bare flertallsformene kjent. Derimot er entallsformene en del av norrønt fra første stund, men her må det tilføyes at den norrøne overleveringen begynner mye senere enn den gotiske og gammelhøytyske; dessuten er det norrøne materialet både mer rikholdig og preget av en selvstendig literær tradisjon.⁴ I tysk finnes det belegg for entallsformene først fra og

⁴ Det at vi i gotisk og gammelhøytysk (som begge er relativt dårlig overlevert) bare finner flertallsformer, kan etter vår mening henge sammen med at flertallsformene er vanligere enn entallsformene i en "gender resolution"-sammenheng. Generelt er det selvfølgelig slik at den kategorielle tokenfrekvensen i entall er betydelig høyere enn i flertall (jf. Corbett 2000:281–286), men i denne spesielle konstruksjonen tyder mye på at det forholder seg omvendt: Her har vi jo å gjøre med en koordinasjon av to nominalfraser og en henvisning til kun én av referentene må kunne betraktes som mer markert enn en henvisning til begge. Av denne grunn går vi ut fra at både entalls- og flertallsformene står i en nær sammenheng med

med middelhøytysk tid (jf. Behaghel 1928:33, Dal 1966:161, Askedal 1973: 87; 135–139, Harnisch 2009: 78, Fleischer og Schallert 2011: 119–120). De følgende eksemplene, (3) og (4), fra en tidlig middelhøytysk tekst, Wiener Genesis fra 1100-tallet, og en nyhøytysk tekst, en roman fra slutten av 1700-tallet, viser hver for seg intetkjønn entall:

- (3) Er unt sîn wîb chêrten fon einanderen ir lîp, daz ir **newederez** (n.sg.) nesâhe wie **daz andere** (n.sg.) getân wâre. (Wiener Genesis 724–727)

‘Han og hans kone vendte kroppene sine fra hverandre, slik at ingen av dem kunne se hvordan den andre var skapt’

- (4) so wechselte die Gräfin mit Wilhelm bedeutende Blicke über die ungeheure Kluft der Geburt und des Standes hinüber, und **jedes** (n.sg.) glaubte an **seiner** (m/n.sg.) Seite, sicher **seinen** (m/n.sg.) Empfindungen nachhängen zu dürfen. (Goethe 1898:285)

‘slik vekslet grevinnen uttrykksfulle blikk med Wilhelm over fødselens og rangens veldige kløft, og hver (av dem) trodde på sin side å kunne hengi seg til disse følelsene’

Også i norrønt og mellomnorsk lar eksempler på ”gender resolution”-former i intetkjønn seg lett finne, noe (5) fra Heimskringla (1200-tallet) og (6) fra et østnorsk diplom fra 1400-tallet viser:

- (5) skildu **pau** (n.pl.) svá sína rœðu, ok gekk sína leið **hvárt** (n.sg.) þeira (Heimskringla, sitert etter Nygaard 1905, § 81)

‘avsluttet de (kongen og Ingjerd) samtalen sin, og hver av dem gikk sin vei’

- (6) Oc loffuade **hvert adro** (n.sg.) Ceciliae oc Odder at **hwort** (n.sg.) skuldæ **annet** (n.sg.) styrkie j allo godo (DiplNor, Nr. 674, 1421)

‘Og Cecile og Odd lovet hverandre at de skulle styrke hverandre i alle gode dager’

I de fleste moderne germanske standardspråk er genusdistinksjonene i flertall (i pronomener, adjektiver, tallord osv.) morfologisk utjevnet, med unntak av islandsk og færøysk. I tysk har pronomener og adjektiver fra og med tidlig nyhøytysk (1350–1650) stort sett en flertallsform som ikke skiller mellom kjønn (se for eks. Ebert et al. 1993:214

hverandre, på tross av at førstnevnte ikke er belagt i gotisk og i tysk sammenheng først dukker opp på 1000-tallet.

om personlig pronomener; kjønnsbøyningen holdt seg lengst ved tallordet '2', jf. Ebert et al. 1993:206). I norsk går de samme distinksjonene i det store og det hele tapt i løpet av den mellomnorske perioden (jf. Indrebø 1951:255). Siden normeringen av tysk og norsk tok til på et tidspunkt da kjønnsbøyningen i flertall for det meste var gått tapt, vil entallsformene stå i sentrum for denne artikkelen.

I alle eksemplene vi har diskutert hittil, har det dreid seg om to mennesker av forskjellig kjønn og hvor man kan vise anaforisk tilbake på de to nominalfrasene. I enkelte germanske språk finnes det utover dette også eksempler på intetkjønnsformer i ren generisk bruk, altså hvor en ikke nærmere definert mengde mennesker gjenopptas med en intetkjønnsform (likevel er det grunn til å tro at hankjønnsformer er vanligere i slike sammenhenger). Et mulig eksempel på generisk bruk av intetkjønn flertall finnes i færøysk, noe som fremgår av (7).⁵ Samtidig ser vi at islandsk, som ellers har utstrakt bruk av "gender resolution" i intetkjønn, tyr til hankjønn i et slikt tilfelle.

- (7) Færøysk: *Summi siga* ... 'noen (n.pl.) sier'
Islandsk: *Sumir segja* ... 'noen (m.pl.) sier'

(se Thráinsson et al 2012:132)

I tysk, men ikke i norsk, er intetkjønn i generisk bruk også kjent. De følgende eksemplene, det ene fra en litteraturspråklig tekst av Goethe, det andre fra en moderne bayersk dialekt, viser dette:

- (8) Die gewöhnliche Gesellschaft war beisammen, und **jedes** (n.sg.) hatte etwas zu erzählen, zu sagen, zu bemerken [...]
(Goethe 1889:295)

'Det vanlige selskapet var samlet, og enhver hadde noe å fortelle, å si, å kommentere'

- (9) Då kon **oàns** (n.sg.) gråd machà, wås **s** (n.sg.) wui (Merkle 1975: 152)

'Da kan man gjøre akkurat hva man vil'

I resten av artikkelen skal vi gå nærmere inn på spørsmålet om hvordan man forholdt seg til intetkjønn som "gender resolution"-form under standardiseringen av tysk og norsk. Det vil vise seg at det er visse

⁵ En anonym fagfelle har gjort oss oppmerksom på at man på færøysk bruker *fólk* i entall på en annen måte enn i de andre nordiske språkene. Her betyr *eitt fólk* 'en person', mens det på skandinavisk betyr 'nasjon'. *Summi* kan altså også ganske enkelt svare til flertallsformen *summi fólk*. Likevel er denne analysen ikke uten problemer fordi leksemet *fólk* ikke er språklig uttrykt.

forskjeller mellom de to språkene og at disse forskjellene muligens henger sammen med ulike normeringsprosesser (avsnitt 5).

3 Tysk standardisering

I moderne standardtysk brukes det stort sett hankjønnsformer både ved henvisning til et par og ved generisk referanse.⁶ Eksempel (10) illustrerer dette: I a) har vi ført opp et utdrag fra en tysk roman fra 1670 sett fra perspektivet til en kvinnelig *jeg*-forteller: Her finner vi tre eksempler på den omtalte intetkjønnskonstruksjonen (*das eine* 'det ene', *es* 'det', *das andere* 'det andre'); i b) har vi gjengitt det samme utdraget i en nyoversettelse fra 2010 hvor intetkjønnsformene er blitt erstattet med hankjønnsformer (*jeder* 'hver', *er* 'han', *den anderen* 'den andre':

(10) 1 Jch und mein Mann bekamen einander je länger je lieber / und schetzte sich als **das eine** (n.sg.) glücklich / weil **es** (n.sg.) **das andere** (n.sg.) zum Ehe gemacht hatte [...]
(Grimmelshausen 1992:65)

2 Ich und mein Mann, wir liebten uns, je länger wir zusammen waren, desto mehr. **Jeder** (m.sg.) schätzte sich glücklich, dass **er** (m.sg.) **den anderen** (m.sg.) geheiratet hatte [...]
(Grimmelshausen 2010:59)

'Jeg og mannen min likte hverandre bedre jo mer vi var sammen, og den ene så på seg som lykkelig siden han/hun hadde ektet den andre'

Med tanke på at eksempler på bruk av intetkjønnsformer i liknende sammenhenger både finnes i eldre kilder og i moderne dialekter, er det verdt å spørre seg hvordan det kan ha seg at intetkjønn som "gender resolution"-form praktisk talt er fullstendig forsvunnet i moderne standardtysk.

I nyere forskning på normeringen av tysk er det ved flere anledninger blitt vist til betydningen av såkalte "Stigmatisierungen", dvs.

⁶ Først i og med den feministiske språkkritikken fra 1970-tallet av er det i økende grad blitt stilt krav om alternativer til hankjønnsformene i generisk bruk, for eksempel den såkalte parformen: i forbindelse med pronomenet *jed-*, for eksempel, skal det etter noen språkkritikeres ønske hete både *jede* og *jeder* '*ei hver, enhver' istedenfor kun *jeder* '(en)hver'. I skriftlige tekster blir dette delvis også forkortet til *jederR*, selv om denne skrivemåten ikke er offentlig godkjent (jf. Duden Grammatik 2009: 257).

fordømmelser av bestemte språklige uttrykk (se for eks. Davies & Langer 2006; Elspaß 2005). Allerede siden begynnelsen av den tyske grammatikktradisjonen, spesielt siden 1600- og 1700-tallet, er bestemte konstruksjoner blitt ekskludert fra det som av mange grammatikere ofte ble omtalt som den "høyere", "edlere" og "mer kultiverte" språkformen, nemlig standardspråket. Dette gjelder særlig for konstruksjoner som dobbelt negasjon (se for eks. Elspaß 2005:275–283, Davies & Langer 2006:246, Elspaß & Langer 2012) eller omskrivning med *tun* (jf. Elspaß 2005:254–268, Davies/Langer 2006:211–224), som ikke er ulikt engelsk omskrivning med *to do*, men som i motsetning til denne ikke er blitt en del av standardspråket.

Når vi i det følgende skal gi en redegjørelse for grammatikernes behandling av "gender resolution", er det viktig å understreke at den omtalte konstruksjonen svært sjelden blir tematisert i grammatikker fra det aktuelle tidsrommet. Som den første, ifølge vår undersøkelse, behandler Carl Friedrich Aichinger (1717–1782) kongruensformene i forbindelse med tallordet '2': Aichinger, som stammer fra det sørtyske dialektområdet (i tysk dialektologi kalt *Oberdeutsch*), oppgir her distinksjonen hankjønn: *zween* – hunkjønn: *zwo* – intetkjønn: *zwey* (jf. Aichinger 1754:236) og legger til:⁷

Zu zwey Dingen ungleiches Geschlechtes braucht man allezeit das neutrum zwey. Z.B. so ein Mann und Weib redet, so sprechen sie: wir zwey. (Aichinger 1754:415–416)

'Om to ting av ulikt kjønn brukes alltid intetkjønnsformen *zwey*. For eks. når mann og kone snakker, sier de: *wir zwey*'

Her blir altså intetkjønnsformen omtalt som den vanlige formen for "gender resolution". Derimot bemerker den klart mest innflytelsesrike grammatikeren på 1700-tallet, Johann Christoph Adelung, i sin *Grammatisch-kritisches Wörterbuch*:

Im gemeinen Leben wird das Neutrum *jedes* auch häufig für jedermann, jede Person gebraucht. (Adelung 1796:1429)

'I dagligtalen brukes intetkjønnsformen *jedes* også ofte for enhver person'

Henvisningen til "das gemeine Leben" kan tolkes dithen at konstruksjonen av Adelung blir sett på som upassende "i det høyere språk". Selv om dette ikke er en eksplisitt fordømmelse av formen, er sitatet

⁷ Også i moderne sørtyske dialekter er bruken av intetkjønnsformen i tallordet '2' som "gender resolution"-form kjent (jf. Kollmer 1987:406 for en bayersk dialekt).

relevant: Adelung representerte, i motsetning til Aichinger, det øst-middeltyske språkområdet som var spesielt viktig for standardspråket høytysk: På et annet sted i ordboka (under oppslagsordet *ein*) finnes det en kort opplysning om intetkjønnsformen uten noen form for negativ konnotasjon.

Das einer behält hier sein männliches Geschlecht, wenn gleich die Person, die es gebraucht, und von sich verstanden wissen will, weiblichen Geschlechtes ist. Sonst ist auch das Neutrum für alle Geschlechter üblich. (Adelung 1796:1685)

‘*einer* beholder her hankjønnsformen, selv om personen som bruker den er kvinne og refererer til seg selv. Utover det er også intetkjønn for alle kjønn vanlig’

Utover disse eksemplene fant vi ingen videre kommentarer til intetkjønn som “gender resolution”-form. Mange grammatikker går ikke inn på konstruksjonen i det hele tatt eller fører kun opp hankjønnsformer uten nærmere spesifisering. Først i det 21. århundret dukker “gender resolution” i intetkjønn opp i en preskriptiv grammatikk igjen, nemlig i Duden-grammatikken.⁸ Eksempel (11) representerer den sveitsiske varianten av moderne standardtysk og er hentet fra internett (jf. Duden Grammatik 2009: 257). Det er verdt å legge til at konstruksjonen er svært utbredt i moderne sveitsertyske dialekter.

- (11) Den Lunch bringt **jedes** (n.sg.) selber mit. (kilde: <http://www.cevi-alpin.ch/touren/infos/>; dato: 23.06.2013)

‘Lunsjen tar man selv med’

Alt i alt må utbyttet fra tysk normeringshistorie sies å være heller magert, men én interessant observasjon har vi gjort: Vi har sett at intetkjønn som “gender resolution”-form er kjent fra eldre språktrinn og moderne dialekter og til og med det siste opplaget av Duden-grammatikken viser til et moderne internetteksempel. Samtidig er konstruksjonen nærmest fullstendig fraværende i det moderne tyske standardspråket, og dette ser ut til å ha skjedd uten noen sterk preskriptiv mobilisering mot intetkjønnsformen.

⁸ Likevel er det viktig å understreke at Duden-grammatikken fra og med den 7. utgaven (2005) er blitt mer deskriptiv (det ser man for eksempel på den utstrakte bruken av internetteksempler). Dette kan altså være grunnen til at eksemplene på intetkjønn dukker opp igjen i en preskriptiv grammatikk i det 21. århundret.

4 Nynorsk standardisering

Etter Norges frigjøring fra Danmark i 1814 begynte man å stille seg spørsmålet hva som skulle være skriftspråket i et ikke lenger dansk-styrt Norge. Ivar Aasen, som først gjorde seg bemerket som forfatter av en språkpolitisk artikkel i 1830-årene, ønsket som kjent å bygge opp et norsk standardspråk på bakgrunn av dialektene, ikke på dansken eller på den dannede dagligtale i storbyene. Et viktig første steg på veien til et slikt standardspråk var utgivelsen av *Det norske Folkesprogs Grammatik* i 1848, hvor Aasen systematisk kartla de norske dialektene og dermed innledet norsk dialektologisk forskning. Materialet samlet han selv under reiser i hele Norge i perioden 1843–46 (jf. Torp og Vikør 2003:152–153). I motsetning til den senere *Norsk Grammatik* blir *Det norske Folkesprogs Grammatik* tradisjonelt regnet som deskriptiv (jf. Walton 1996:396). Aasen selv så på den som en materialsamling til en fremtidig norm. I 1848-grammatikken behandler Aasen "gender resolution" i intetkjønn flertall og entall utførlig.⁹ I ordlæren kan vi lese:

307. Et Adjektiv, Pronomen eller Talord maa være af samme Kjøen, som det Substantiv, hvortil det hører, eller i hvis Sted det træder. Naar et saadant Ord svarer til to eller flere Subst. som ere af eet Kjøen, da sættes det i Fleertal af dette Kjøen. Naar det derimod svarer til to eller flere Subst. af forskjelligt Kjøen, sættes det altid i Neutrum; dette skeer ogsaa oftest, naar der tales om den ene af et Par. (Aasen 1848: § 307)

Under denne regelen nevner Aasen tre eksempler på konstruksjonen:

- (12) anten baae **tvau** (n.pl.) eller **eit** (n.sg.) av dei
- (13) enten begge eller **kvalt** (n.sg.) fyre seg
- (14) **da eina** (n.sg.) æ **stort** (n.sg.), aa **hitt** (n.sg.) æ større
(Aasen 1848: § 307)

(12) viser kongruens i intetkjønn flertall og entall i samme setning, i (13) kongruerer flertallsformen *begge* ikke i kjønn, men entallsformen *kvalt* står entydig i intetkjønn. I (14) viser både påpekende pronomen og predikativt adjektiv regelen. I alle tre tilfeller refereres det til en kvinne og en mann. I en anmerkning under dette avsnittet legger Aa-

⁹ I *Søndmørsk Grammatik* fra 1851 spiller kongruens derimot en mindre prominent rolle og de nevnte formene tas ikke med der (man kan kun lese at det heter "tvau" i intetkjønn flertall).

sen til at intetkjønnsregelen også er kjent fra norrønt ("i det gamle Sprog"), men at det fenomenet var mer utpreget der siden kjønnsbøyning særlig i flertall er mer begrenset i moderne dialekter og at det i dag primært er tallordene som bevarer dette bøyningsmønsteret.¹⁰ I *Ordbog over det norske Folkesprog* fra 1850, som Aasen selv regnet som sitt hovedverk, finnes liknende eksempler under de respektive oppslagsordene.

Samlingen *Prøver af Landsmaalet i Norge* fra 1853 inneholder målprøver fra hele Norge og normaliserte tekster av Aasen (*Prøver af et almindeligt Landsmaal*) som peker frem mot normen, "Grunndialekten", som presenteres i 1864-grammatikken. Interessant nok finnes det ingen eksempler på "gender resolution" i intetkjønn i målprøvene. Snarere tvert i mot finner vi et moteksempel, som illustrert i (15) fra Seljord i Telemark:

- (15) Der æ ein Gar, som heiter Juvik, aa der va ei Gjente som heitte Margjit; denna Gjenta ha'en huglagt, aa ho vilde au gjønne hava'n; men dæ va inkje Raa te, at dei kunne faa **einann'** (recp.) (Aasen 1853:54)

I (15) har vi en et resiprokpronomen som viser tilbake på et (hypotetisk) par, men det dreier seg om en ubøyd form eller en historisk hankjønnsform. Etter Aasen (1848: § 307) ville man ha forventet en entydig intetkjønnsform i denne konteksten. Aasen velger da også å kommentere formen i noteapparatet: "Egentlig: ein-annan (hinanden). Her hvor der tales om En af hvert Kjønn, skulde det egentlig hedde: eit-anna, ligesom 'kvart-anna' i Bergens Stift" (Aasen 1853:55). Bruken av modal verbet "skulde" er tvetydig: Etter all sannsynlighet jevnfører Aasen denne dialekten med systemet i norrønt, men samtidig kunne en se for seg at han også ønsket at intetkjønnsformene, som var vanlige i norrønt, skulle inngå i den nye nynorsknormalen. At dette kan ha vært et ønske fra Aasens side, får vi en viss bekreftelse på i de normaliserte prøvene i verkets annen del, som fremgår av (16):

- (16) Men Skiperen og Kono hans fekk atter Garden sin og stod seg godt og livde so væl saman, at dei visste ikje kor snilde dei skulde vera mot **kvart-annat** (n.sg.) (Aasen 1853:81)

¹⁰ En kan legge til at sterke adjektiv i eldre mål viste et skille mellom hankjønn/intetkjønn på den ene siden og hunkjønn på den andre: Dermed heter det *Konurna var rika*, men *Kono og Mannen var rikje*. Vi takker en anonym fagfelle for denne opplysningen (se også Beito 1970:215). Men da hankjønn/intetkjønn her begge ender på -e, er det uklart om vi har "gender resolution" etter hankjønn eller intetkjønn her.

I (16) ser vi tydelig at resiprokpronomenet står i intetkjønn, men det er viktig å fremheve at Aasen ikke uttaler seg eksplisitt om konstruksjonen her. Aasens mulige preferanse for intetkjønnsformene går også frem av en annen kilde fra samme tid, den mye omdiskuterte oversettelsen av sagaen om Fridtjof den Frøkne fra 1858. Det dreier seg her om en oversettelse av en eldre islandsk tekst. Ved å parallellisere oversettelsen med en tidlig tekstutgave Aasen kan ha brukt, blir også det språkhistoriske forbildet for konstruksjonen klart. Resultatet kan man se i (17). Teksten i a) baserer seg på det yngre håndskriftet (B) som inneholder en lengre tekst enn den eldre håndskriftgruppen (A¹ og A²). Den islandske teksten i håndskrift B stammer muligvis fra 1400-tallet (jf. Larsson 1901); b) representerer Aasen (1858).

(17) 1 a) gefa mún ek þér hringinn, ef þú heitir, at lóga honum eigi, ok senda mèt, ef þú villt eigi ega, ok hërmeð skulu við játa **hvort** (n.sg.) **öðru** (n.sg.) trú sinni (Rafn 1829:69)

b) Denne Ringen skal eg giva deg, um du lovar, at du inkje vil lata honom fraa deg, og at du vil senda honom til meg, naar du inkje vil hava honom; og hermed skulo mid lova **kvartannat** (n.sg.) Truskap. (Aasen 1997:III, 338)

2 a) með þessari trúlofan skipta **þau** (n.pl.) hringnum (Rafn 1829:69)

b) Med denne Trulovingi skifte **dei** (m./f./n.pl.) Ringarne sine (Aasen 1997:III, 338)

I (17)1 viser ikke resiprokpronomenet *kvartannat* tilbake på to koordinerte nominalfraser, men til det deiktiske pronomenet *við* 'vi' som her refererer til en mann og en kvinne. I likhet med *Prøver af et almindeligt Landsmaal* ser vi at entallsformene holder seg, mens flertallsformene er ubøyde. Det er i disse skriftene, *Prøver af Landsmaalet i Norge* og *Fridtjofs saga* at Aasens landsmålsnormal kommer tydeligere og tydeligere frem. Man kunne være fristet til å si at den er sterkt inspirert av islandsk, noe mange også kritiserte ham for, særlig etter nevnte oversettelse, men samtidig ligger den tett opp til vestnorske dialekter som han anså for å ha de mest "fuldkomne" formene.

Men Aasen baserte seg ikke bare på eldre vestnorske målføre i arbeidet med den nye normalen. I og med 1864-grammatikken, hvor Aasen-normalen foreligger i ferdig form, ser vi at han velger å gi regelen om "gender resolution" en mindre prominent plass i *Landsmaalet* enn beskrivelsen fra 1848 legger opp til. Fra å være en del av hoved-

teksten i 1848-grammatikken, er den delen som omfatter intetkjønn entall i *Norsk Grammatik* flyttet til anmerkingsapparatet (jf. Aasen 1864: § 309). Det er en kjent sak at anmerkningene tiltar i forhold til 1848-grammatikken, hvor først og fremst mer perifere former som finnes i eldre mål føres opp (jf. Walton 1996:504). Aasen selv skriver i fortalen til *Norsk Grammatik*:

at kun Sprogets almindelige Stof og de vigtigste dertil hørende Regler ere afhandlede i Bogens egentlige Text, medens derimod Dialekternes afvigende Former ere omtalte i de tilføjede Anmærkninger (Aasen 1864:XXI)

Aasen later med dette til å forkaste regelen fra 1848-grammatikken som en eksplisitt norm for landsmålet. En bekreftelse på dette synet mener vi også å finne i en av Aasens senere og mer ukjente tekster, *Heimsyn*, som ble utgitt anonymt i 1875. Formålet med denne teksten var å vise at landsmålet kunne brukes på alle fagområder, i dette tilfellet dreier det seg om "ei snøgg Umsjaaing yver Skapningen og Menneskja, tilmaatad fyre Ungdomen". I skapelsesberetningen heter det:

- (18) I beste Aldren heve baade Mann og Kvinna ein medskapad Hug til aaliva saman med ein Make, og den rette Samlivnaden er daa, at **kvar** (m./f.sg) skal hava sin Make fyre Livstid (Aasen 1997:II, 267)

Etter eksempel (13) fra 1848-grammatikken ville man her forventet *kvalt* i det ubestemte pronomenet. Aasens nedtoning av disse formene kan ha vært et resultat av mottakelsen av Fridtjofs saga, idéen om et enhetlig mål og reaksjoner fra målfolk ellers. En rask gjennomgang av nynorsklitteraturen på 1800- og 1900-tallet, ved hjelp av Nasjonalbibliotekets tjeneste Bokylla.no som per dags dato omfatter om lag 100.000 trykte verk i Norge frem til år 2000, viser at intetkjønnsformene må kunne betraktes som relativt marginale; disse hadde tydeligvis lite fotfeste blant nynorskfolk. Faktisk ser det kun ut til å være Kristoffer Janson som har brukt disse formene noenlunde konsekvent. Så heter det i romanen *Han og ho* fra 1876: "Dei kjende inkje meir til kvartannat desse tvau" (Janson 1876:7). Konstruksjonen finnes også i romanen Marit Skjølte fra 1905. Men ellers er det lite belegg å finne i det undersøkte materialet: I et anonymt skrift om det nye landsmålet fra 1862 finnes eksempelet "dei toko kvartannat i henderna og gingo saman" (Anonym 1862:33). Ikke bare intetkjønnsformen, men også flertallsbøyningen i sterke verb må her betraktes som konservative trekk.

I senere nynorsk grammatikografi forblir "gender resolution" i intetkjønn fotnotestoff, for siden å fjernes helt. I Marius Hægstad's *Norsk maallæra eller grammatik i landsmaalet* fra 1879 trekkes det opp et skille mellom resipronomenene *kvarannan* og *kvaltannat*, hvor førstnevnte form brukes ved samme kjønn, sistnevnte ved ulikt kjønn (jf. Hægstad 1879:22): "*dei gjekk ofte til kvarannan* (two Menner), *dei var forlitet kjende med kvattannat* (Mann og Kvinna)", men vel og merke skjer dette i en anmerkning, i likhet med Aasen (1864). I Leiv Heggstad's nynorskgrammatikker fra 1914 og 1931 karakteriseres intetkjønnsformene som avleggs: "I gamaldags mål brukar dei inkjekynsformi um parfolk: dei tala om kvattanna (no vanleg kvarandre)" (Heggstad 1914 og 1931:116). En parallellisering av Aasens første skuespill *Ervingen* fra 1855 og en modernisert utgave fra 1949 oppsummerer utviklingen i nynorsk godt:

- (19) 1 a) Soleids kann me stevjast og kivast ofta, naar me er **tvau** (n.pl.) eine [...] (Aasen 1997:II, 54)
- b) Såleis kan me stevjast og kivast ofte, når me er **to** (m./f./n.pl.) eine [...] (Aasen 1949:40)
- 2 a) Her standa no desse two stridande Partarne so meinlause midt imot kvar-annan, og ingen av dei veit, at dan eine skal jaga dan andre ut. Faa dei no vita aldri so litet, so verda dei rædde **kvaltannat** (n.sg.), og so faa me inkje meir Moro. (Aasen 1997:II, 55)
- b) Her står nå desse to stridande partane så meinlause midt imot einannan, og ingen av dei veit at den eine skal jaga den andre ut. Får dei no vita aldri så lite, så vert dei redde **einannan** (recp.), og så får me ikkje meir moro. (Aasen 1949:41)

Mens intetkjønnsformene i originalutgaven, som ser ut til å ha vært mest fremtredende i vestnorske dialekter (se under) opprinnelig var en del av Aasens normalformer, lempes det på reglene utover på 1800-tallet, noe som blir synlig allerede i Aasens senere arbeider. I den moderne utgaven av *Ervingen* fra 1949 er intetkjønnsformene både i flertall og entall erstattet med ubøyde former. I innledningen til denne utgaven skriver Per Thorsen at teksten er "haldi så nær Aasens som det er høve til – med bruk av nokre tillatne sideformer". Alt i alt mener vi å kunne sette opp følgende utvikling i nynorsk: regel (Aasen 1848; 1853) > dialektalt avvik fra normen (Aasen 1864 og Hægstad 1879) > begrenset til konservative dialekter (Heggstad 1914; 1931).

Den viktigste nynorskgrammatikken fra 1900-tallet, Beito (1970:247), påpeker at former med "gender resolution" i intetkjønn kun hører hjemme i eldre mål, i overenstemmelse med Heggstad (1931). En gjennomgang av materialet i Norsk Ordbok (oppslagsord: *annan*, *ein*, *einkvan*, *kvarannan*) viser at intetkjønnsformer i denne bruken primært har vært å finne i Hordaland, Sogn, på Sunnmøre og Nordmøre og i Trøndelag. I Norsk Ordboks seddelarkiv på kortet for Verdal finner vi følgende bemerkning om pronomenet *kvarannen*:

kvertanna blir brukt og er visst liksom rett Verdalsmål som kveranner. Dette siste blir mest alltid brukt no. Eg trur det første høyrer til ei litt eldre tid, det er ikkje sjeldan å høyra det no heller. Og det er visst rett at det må vera om kar og kvinne. (Setelarkivet – Norsk Ordbok: 289 Verdal, understreking i original)

Et utvalg dialektgrammatikker fra de aktuelle områdene i Sør-Norge støtter dette utsagnet. Søreide (1930:60) sier om Nordfjordmålet at resiprokpronomenet normalt er ubøyd, men at „ei inkjekynsform høyrer ein endå“. Jenstad (1985:175) sier om tallordet *to* i Sunndalsmålet på indre Nordmøre at "[i] dette ordet finst det no så å seie ikkje att restar av gammal kjønnsbøying [...]". Vår hypotese er at formene forsvant fra standardspråket fordi de var døende i dialektene allerede på Aasens tid, og dette synes ikke usannsynlig i lys av disse arbeidene.

Én ting er at formene forsvant fra standardspråket fordi de ikke lenger var levende i dialektene, en annen er spørsmålet om hvorfor formene forsvant fra dialektene i utgangspunktet. Dette er ikke tema for denne artikkelen, men noen få tanker rundt dette er på sin plass. Vi mener det er både interne og eksterne grunner til at denne formen for "gender resolution" ikke har overlevd i norsk: Én intern grunn kan være, som Beito (1970:247) fremhever, at skillet mellom resiprokpronomen som viser til to personer og slike som viser til flere, aldri har vært strengt gjennomført i praksis, og må ha vært sett på som uviktig (se også Knudsen 1949:49–52). Resiprokpronomenet *kvarannan* utviklet seg fra å være et syntagme til å bli ett ord i en uni-verberingsprosess; det siste stadiet i grammatikaliseringen av resiprokpronomenet var at genus- og numeruskongruensen fra tidligere språktrinn forsvant.

Denne forklaringen gjelder naturligvis ikke for de tilfellene hvor entallsformene fremdeles kongruerer i kjønn, som i de ubestemte pronomenene *kvar* og *ein*. Her blir forklaringen mer tentativ: Alle dia-

lekter som kjenner "gender resolution" i entall her, ser også ut til å ha opprettholdt den i flertall i tallordet *tvau*. Tap av denne distinksjonen i flertall, kan ha ført til bortfallet av entallsformene, på tross av at morfologien tillater en distinksjon her. Dette passer også godt til språkhistorien: flertall er vanligst og først dokumentert, entall er sjeldnere og dukker senere opp i kildene. En ekstern grunn til at formene forsvant, kan ha vært at dansk, som stod i nær kontakt med norsk fra 1300-tallet, mistet denne formen for "gender resolution" tidlig (se Falk og Torp 1900:57).

I denne artikkelen har vi kun sett på nynorsk, og utelatt bokmålet, fordi de aktuelle formene ikke er belagt der (jf. Western 1921; Næs 1972; Faarlund et al. 1997). En mulig rest av fenomenet i moderne bokmål kan riktignok finnes i uttrykket "å gå hvert til sitt" som vanligvis brukes om et ektepar som skiller lag, eller om en sammensveiset gruppe, som et band. Et moderne internetteksempel illustrerer dette:

- (20) Kutcher og Moore skilles. Går **hvert** (N.SG.) til sitt etter seks år som ektefolk (<http://www.dagbladet.no/>, 17.11.2011)

I (20) dreier det seg trolig om en leksikalsk rest som ikke er en del av det grammatiske systemet. Det blir derfor problematisk å snakke om "gender resolution" her: Intetkjønnsformen har også en synkron fonologisk motivasjon siden det neste ordet begynner på /t/. Disse formene er heller ikke akseptert av alle (Hans-Olav Enger, personlig kommunikasjon). Men uttrykket bærer noe likhet med eksempel (5) fra Heimskringla.

5 Sluttord

I denne artikkelen har vi sett på en spesiell type kongruensstrategi som inntreffer når det skal vises tilbake på referenter av forskjellig kjønn. Bruk av intetkjønn i en slik kontekst var en innovasjon i germansk og finnes blant annet i islandsk, norsk og tysk. Av de moderne germanske standardspråkene finnes regelen kun i islandsk og færøysk, mens den i norsk og tysk kun inngår i substandardvarieteter. I denne artikkelen har vi forsøkt å kaste lys over hva som skjedde på vei til de moderne standardspråkene nynorsk og høytysk.

Mens intetkjønnsformene ble sett på som folkelige og derfor uegnede for et dannet tysk høyspråk, fremheves de av Ivar Aasen som bevaringsverdige former med klar referanse til systemet i norrønt og

i islandsk, og underforstått, i motsetning til dansk. Situasjonen i tyske og norske dialekter var derimot stikk motsatt det grammatikerne ønsket: På bakgrunn av eldre og nyere tyske dialektstudier er det god grunn til å anta at intetkjønnsformene var svært vanlige i tyske dialekter frem til 1800-tallet. I norsk tyder samtidig mye på at formene kun fantes i eldre mål allerede da Ivar Aasen samlet språkmaterialet til sitt *Landsmaal*: Dette viser seg ikke bare i hans egne arbeider (jf. *Prøver af Landsmaalet i Norge*), men gjenspeiler seg også i senere nynorskgrammatikker og dialektgrammatikker hvor formene karakteriseres som arkaiske og ikke lenger er påkrevd. Resultatet er altså i begge språk det samme: I motsetning til islandsk hvor disse formene er grammatikaliserte, er de forsvunnet ut av tysk og norsk standardspråk.

Ett paradoks er det verdt å dvele litt ved: Selv om intetkjønnsformene må kunne sees på som relativt marginale i en norsk sammenheng, er det ikke vanskelig å finne referanse til dem i grammatikkene. I høytyske grammatikker er derimot henvisninger til dialektformer svært uvanlig. Dette er tilfellet fordi grammatikkene springer ut av to høyst forskjellige normeringstradisjoner: I det språklig sett svært heterogene tyske språkområdet gikk bestrebelsene fra 1600-tallet ut på å skape et enhetlig, samlende høyspråk, på tross av dialektene, og med utgangspunkt i et rasjonalistisk språkideal (for eksempel gjennom eksklusjon av dobbelt negasjon, perifrastiske former, *constructio ad sensum* osv.), mens nynorskens oppgave var å gjenreise et norsk språk på bakgrunn av likhetstrekk nettopp i dialektene. Det er selv sagt en klar sosial dimensjon her: Mens tysk normering hadde et klart elitepreg hvor det ikke var vanskelig å ta avstand fra bestemte former i dagligtalen, måtte talsmennene for landsmålet spille på bondestandens språk. Når de fleste dialektene ikke lenger opprettholdt kjønnsbøyning i flertall og i bestemte entallsformer, var det vanskelig å få gjennomslag for den gamle intetkjønnsregelen.

Bibliografi

- Adelung, Johann Christoph. 1796. *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart, mit beständiger Vergleichung der übrigen Mundarten, besonders aber der Oberdeutschen*. Zweyte vermehrte und verbesserte Ausgabe. Zweyter Theil, von F–L. Leipzig: Härtel.
- Aichinger, Carl Friedrich. 1754. *Versuch einer teutschen Sprachlehre*. Wienn: Johann Paul Kraus. [Nachdruck Hildesheim/New York 1972: Georg Olms.]

- Anonym. 1862. *Skrift og Umskrift i Landsmaalet*. Kristiania: Werner.
- Askedal, John Ole. 1973. *Neutrum Plural mit persönlichem Bezug im Deutschen unter Berücksichtigung des germanischen Ursprungs*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Behaghel, Otto. 1928. *Deutsche Syntax: eine geschichtliche Darstellung. Band III: die Satzgebilde*. Heidelberg: Winter.
- Beito, Olav T. 1970. *Nynorsk grammatikk*. Oslo: Samlaget.
- Corbett, Greville G. 1991. *Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Corbett, Greville G. 2000. *Number*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Corbett, Greville G. 2006. *Agreement*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dal, Ingerid. 1966. *Kurze deutsche Syntax auf historischer Grundlage*. 3., verbesserte Auflage. Tübingen: Niemeyer.
- Davies, Winifred V., & Nils Langer. 2006. *The making of bad language: lay linguistic stigmatisations in German: past and present*. (VarioLingua 28.) Frankfurt a. M. u.a.: Lang.
- DiplNor = *Diplomatarium Norvegicum*. Digitalisert av Dokumentasjonsprosjektet ved Universitetet i Oslo. www.dokpro.uio.no/dipl_norv/diplom_felt.html
- Duden Grammatik. 2009. *Duden: die Grammatik. Unentbehrlich für richtiges Deutsch*. Herausgegeben von der Dudenredaktion. 8., überarbeitete Auflage. (Duden 4.) Mannheim u.a.: Dudenverlag.
- Ebert, Robert Peter, Oskar Reichmann, Hans-Joachim Solms & Klaus-Peter Wegera. 1993. *Frühneuhochdeutsche Grammatik*. (Sammlung kurzer Grammatiken deutscher Dialekte 12.) Tübingen: Niemeyer.
- Elspaß, Stephan. 2005. *Sprachgeschichte von unten: Untersuchungen zum geschriebenen Alltagsdeutsch im 19. Jahrhundert*. (Reihe Germanistische Linguistik 263.) Tübingen: Niemeyer.
- Elspaß, Stephan, & Nils Langer. 2012. Jespersen's cycle and the history of German negation – challenges from a sociolinguistic perspective. *Neuphilologische Mitteilungen* 113:275–292.
- Falk, Hjalmar, & Alf Torp. 1900. *Dansk-norskens syntax i historisk fremstilling*. Kristiania: Aschehoug.
- Fleischer, Jürg, & Oliver Schallert. 2011. *Historische Syntax des Deutschen: eine Einführung*. Tübingen: Narr.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie & Kjell Ivar Vannebo. 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Givón, Talmy. 1970. The resolution of gender conflicts in Bantu conjunction: When syntax and semantics clash. In: *Papers from the Sixth Regional Meeting, Chicago Linguistic Society*, s. 250–261. Chicago: Chicago Linguistic Society.
- Goethe, Johann Wolfgang. 1889. *Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit*. In: Goethes Werke. Werke im engeren Sinne. Abteilung 1. Band 26. Weimar: Böhlau.

- Goethe, Johann Wolfgang. 1898. *Wilhelm Meisters Lehrjahre*. In: Goethes Werke. Werke im engeren Sinne. Abteilung 1. Band 21. Weimar: Böhlau.
- Gotisk Bibel = *Die Gotische Bibel*, herausgegeben von Wilhelm Streitberg. Band 1: Der gotische Text und seine griechische Vorlage. Mit Einleitung, Lesarten und Quellennachweisen sowie den kleineren Denkmälern als Anhang. Mit einem Nachtrag von Piergiuseppe Scardigli. 7. Auflage. 2000. Heidelberg: Winter.
- Grimmelshausen, Hans Jacob Christoffel von. 1992. *Courasche*. In: Hans Jacob Christoffel von Grimmelshausen: Werke. Herausgegeben von Dieter Breuer I/2: 9–151.) Frankfurt am Main: Deutscher Klassiker Verlag.
- Grimmelshausen, Hans Jacob Christoffel von. 2010. *Lebensbeschreibung der Erzbetrügerin und Landstörzerin Courage / Der seltsame Springinsfeld: zwei simplicianische Romane*. Aus dem Deutschen des 17. Jahrhunderts und mit einem Nachwort von Reinhard Kaiser. Frankfurt am Main: Eichborn.
- Harnisch, Rüdiger. 2009. Genericity as a principle of paradigmatic and pragmatic economy: the case of German *wer* 'who'. In: Steinkrüger, Patrick O., & Manfred Krifka (red.), *On inflection*, s. 69–88. (Trends in Linguistics Studies and Monographs 184.) Berlin/New York: de Gruyter.
- Heggstad, Leiv. 1914. *Norsk grammatik for skuleungdom*. Kristiania: Norli.
- Heggstad, Leiv. 1931. *Norsk grammatikk. Større utgåve. Andre utgåva av Norsk Grammatikk for skuleungdom*. Oslo: Norli.
- Hægstad, Marius. 1879. *Norsk maallæra eller grammatik i landsmaalet*. Bergen: Nygaard.
- Indrebø, Gustav. 1951. *Norsk målsoga*. Bergen: John Grieg.
- Janson, Kristofer. 1876. *Han og ho*. Bergen: Giertsen.
- Janson, Kristofer. 1905. *Marit Skjølte*. Kristiania: Omtvedt.
- Jenstad, Tor Erik. 1985. *Sunndalsmålet. Eit grensemål på Indre Nordmøre*. Norske Studiar IV. Utgjevne av Norsk Målførearkiv, Universitetet i Oslo. Oslo: Novus.
- Kaiserchronik = *Die Kaiserchronik eines Regensburger Geistlichen*. Herausgegeben von Edward Schröder. (Deutsche Chroniken und andere Geschichtsbücher des Mittelalters 1, 1.). 1892. Hannover: Hahn.
- Knudsen, Trygve. 1949. *Pronomener*. Oslo: Universitetets studentkontor.
- Kollmer, Michael. 1987. *Die schöne Waldlersprach: von Wegscheid bis Waldmünchen, von Passau bis Regensburg. 1. Band: Lautliche und grammatische Beschreibung der Waldlersprache (mit Berücksichtigung der Sprache des Flachlandes rechts der Donau)*. Prackenbach: Eget forlag.
- Larsson, Ludvig. 1901. *Fríðþjófs Saga ins frækna*. Halle: Niemeyer.
- Laxness, Halldór. 1966. *Land til salgs*. Oversatt fra islandsk av Ivar Eskeland. Oslo: Tiden.
- Laxness, Halldór. 2011. *Atomstation*. Aus dem Isländischen von Hubert Seelow. Göttingen: Steidl.
- Laxness, Halldór. 2012. *Atómstöðin*. 5. útgáfa. Reykjavík: Vaka-Helgafell.

- Merkle, Ludwig. 1975. *Bairische Grammatik*. München: Heimeran. [Nachdruck 1990]
- Norsk Ordbok = *Norsk ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet*. 1966-. Oslo: Samlaget.
- Nygaard, Marius. 1905. *Norrøn syntax*. Kristiania: Aschehoug.
- Nýja testamenti Odds Gottskálkssonar* = Þetta er hid nya Testament, Jesu Christi eigenlig ord oc Euangelia huer hann sialfr predikadi oc kendi, hier i heime, Sem hans postular oc Gudz spialla menn sidan skrifudu. Roskilde 1540. (*Bækur.is*: http://baekur.is/bok/000037812/THetta_er_hid_nya_Testament (10.10.2013).)
- Næs, Olav. 1972. *Norsk grammatikk. Elementære strukturer og syntaks*. Oslo: Fabritius.
- Rafn, Carl Christian. 1829. *Fornaldar sögur Nordrlanda eptir gömlum handritum útgefnar af C.C. Rafn*. Annat bindi. København.
- Setelarkivet - Norsk ordbok*. Digitalisert av Dokumentasjonsprosjektet ved Universitetet i Oslo. <http://www.edd.uio.no/perl/search/search.cgi> (10.10.2013).
- Søreide, Lars E. 1930. *Nordfjordmålet*. (Norske maalføre XII.) Oslo: Norli.
- Tatian = Die lateinisch-althochdeutsche Tatianbilingue Stiftsbibliothek St. Gallen Cod. 56. Unter Mitarbeit von Elisabeth De Felip-Jaud herausgegeben von Achim Masser. (Studien zum Althochdeutschen 25.) 1994. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Thráinsson, Höskuldur, Hjalmar P. Petersen, Jógvan í Lon Jacobsen & Zakaris Svabo Hansen. 2012. *Faroese. An overview and reference grammar*. Second edition. Tórshavn/ Reykjavík: Faroese University Press/Institute of Linguistics, University of Iceland.
- Torp, Arne, & Lars S. Vikør. 2003. *Hovuddrag i norsk språkhistorie*. 3. utgåve. Oslo: Gyldendal.
- Walton, Stephen J. 1996. *Ivar Aasens kropp*. Oslo: Samlaget.
- Western, August. 1921. *Norsk riksmålsgrammatikk. For studerende og lærere*. Kristiania: Aschehoug.
- Wiener Genesis = *Die frühmittelhochdeutsche Wiener Genesis*. Kritische Ausgabe mit einem einleitenden Kommentar zur Überlieferung von Kathryn Smits. (Philologische Studien und Quellen 59.) 1972. Berlin: Erich Schmidt.
- Aasen, Ivar. 1848. *Det norske Folkesprogs Gammatik*. Kristiania.
- Aasen, Ivar. 1850. *Ordbog over det norske Folkesprog*. Kristiania.
- Aasen, Ivar. 1851. *Søndmørsk Grammatik*. Kristiania.
- Aasen, Ivar. 1853. *Prøver af Landsamaalet i Norge*. Kristiania.
- Aasen, Ivar. 1858. *Fridtjofs Saga: i Omskrift i det nyere Landsmaal*. Kristiania: Selskabet.
- Aasen, Ivar. 1864. *Norsk Grammatik*. Kristiania.
- Aasen, Ivar. 1873. *Norsk Ordbog*. Kristiania.

Aasen, Ivar. 1949. *Ervingen. Songspel i ei vending. Innleiing og ord-forklåringar ved Per Thorson*. Oslo: Gyldendal.

Aasen, Ivar. 1997. *Skrifter i samling. Trykt og uttrykt. I-III*. Kristiania og København 1911–12. Elektronisk utgave. Oslo: Det norske Samlaget.

Lykilorð

kynjablöndun, kynjasamræmi, hvorugkyn, málstöðlun

Keywords

gender resolution, agreement, neuter, standardization

Útdráttur

Í greininni er fjallað um sérstaka leið eða reglu sem varðar kynjablöndun í sumum germönskum málum, þar sem hvorugkyn, í fleirtölu eða eintölu, getur vísað til hóps af fólki af ólíku kyni. Slík regla er t.d. til staðar í íslensku staðalmáli. Hana má líka finna á eldri stigum þýsku og norsku, svo og í nútímamállýskum, en ekki í staðalmálunum nú á tímum. Spurningin er hvernig þessi staða kom upp. Jafnvel þótt saga málstöðlunar í þýsku og nýnorsku sé mjög ólík er niðurstaðan að því leyti sú sama að reglan um að við kynjablöndun sé hvorugkyn haft um fólk af ólíku kyni hefur horfið í staðalmálunum. Að okkar mati orsakast þetta af ólíkum málfræðihéðum: Í Þýskalandi leiddi skynsemishyggja 17. og 18. aldar til þess að lítið var á mállynskurnar sem ógn við staðalmálið og hvorugkynsmyndunum var hafnað með tilvísun til notkunar þeirra í “hversdagslífinu”. Þegar nýnorska mótaðist í andrúmslofti þjóðernisrómantíkur á 19. öld urðu mállynskurnar aftur á móti grundvöllur hins nýja staðalmáls og hvorugkynsmyndirnar þóttu þess vegna æskilegar í upphafi. En þar sem hvorugkynið varð æ sjaldgæfara vegna útjöfnunar í beygingakerfinu hvarf það síðan einnig úr staðalmálinu.

Abstract

In this paper we investigate a specific gender resolution rule: in some Germanic languages neuter plural and singular may refer to persons of different sex. For example, this rule is part of the Icelandic standard language. It can also be found in older stages of German and Norwegian, as well as in modern dialects, but not in their present-day standard languages, which raises the question how this situation came about. Although the standardization histories of German and Norwegian (Nynorsk) are very different, the result is equal insofar as the neuter resolution rule was not maintained in the standard languages. In our opinion this results from two different grammatical traditions: In the German 17th/18th century rational tradition, dialects were seen as a threat to the standard language, and the neuter forms were excluded with reference to their use in “common life”. In the more national-romanticist 19th century tradition of Nynorsk, however, the dialects were the fundament of the new

standard language, and the neuter forms were therefore favored in the beginning. But since the neuter construction became increasingly rare due to morphological leveling, it did not survive in the standard language.

Magnus Breder Birkenes / Jürg Fleischer
Institut für Germanistische Sprachwissenschaft
Philipps-Universität Marburg
Deutschhausstraße 3
D-35037 Marburg
birkenem@staff.uni-marburg.de / fleischj@staff.uni-marburg.de